

زبان، کنش، امنیت:
مطالعات امنیتی و مکتب کینهاگ

تالیف:

غلام‌الله بیگی‌زاده

حامد عسکری کرمانی

مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی

تهران - ۱۳۹۶

فهرست نویسی پیش از انتشار

سرشناسه: چگنی زاده، غلامعلی
عنوان و نام پدیدآور: زبان، کنش، امنیت: مطالعات امنیتی و مکتب کپنهاگ / غلامعلی چگنی زاده، حامد عسگری کرمانی؛ [به سفارش] مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه.

مشخصات نشر: تهران: وزارت امور خارجه، اداره نشر، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۳۷۶ ص.

شابک: ۲- ۷۲۰- ۳۶۱- ۹۶۴- ۹۷۸

بها: ۲۴۰۰۰۰ ریال،

وضعیت فهرس: سی: فیبا.

یادداشت: کتا. (در پایان هر مبحث)

موضوع: کتاب کتا

موضوع: Copenhagen School

موضوع: امنیت داخلی

موضوع: Internal Security

موضوع: امنیت بین‌المللی

موضوع: Security, international

موضوع: امنیت ملی

موضوع: National Security

شناسه افزوده: عسگری کرمانی، حامد، ۱۳۰۰-

شناسه افزوده: ایران. وزارت امور خارجه. مرکز روش و آموزش بین‌المللی.

شناسه افزوده: ایران. وزارت امور خارجه. اداره نشر

رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ز ۲ ۸ ج ۶۴۱۹ HV

رده بندی دیویی: ۳۶۳/۳۲

شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۹۲۲۶۸

زبان، کنش، امنیت

مطالعات امنیتی و مکتب کپنهاگ

تألیف: غلامعلی چگنی زاده، حامد عسگری کرمانی

چاپ اول: ۱۳۹۶

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

همانگی امور نشر: بیتا طهرانیان

ویراستار ادبی: محمدعلی اجتهادیان

صفحه‌آرایی: سحر حسینی صنعتی

صفحه‌آرایی، طراحی، لیتوگرافی، چاپ و صحافی:

اداره نشر وزارت امور خارجه

دفتر مرکزی: خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی، مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه

تلفن: ۲۲۸۹۷۰۲۹، ۲۲۸۳۲۵۶۵

نمایندگی و فروشگاه مرکزی: میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، پاساژ ناشران، طبقه همکف پلاک ۱۶/۲۲

تلفن فاکس: ۶۶۹۵۲۲۹۰، تلفن همراه: ۰۹۳۵۹۶۴۹۰۲۷، تلفن: ۶۶۴۹۰۳۱۵

فروشگاه شماره ۲: خیابان شهید باهنر (نیاوران)، خیابان شهید آقایی، جنب مرکز آموزش و پژوهش‌های بین‌المللی وزارت امور خارجه

تلفن: ۲۲۸۰۲۶۶۲

فهرست مطالب

بخش نخست - مروری بر نظریه‌های مطالعات امنیتی

- مبحث اول: مرزهای مطالعات امنیتی ۴۱
- گفتار نخست: مروری بر حوزه مطالعات امنیتی ۴۳
- گفتار دوم: چهار سؤال بنیادین درخصوص امنیت ۴۷
- مبحث دوم: رئالیسم و مطالعات امنیتی ۵۶
- گفتار نخست: موضع رئالیسم کلاسیک ۵۸
- گفتار دوم: موضع نئورئالیسم کنت والتز ۵۹
- گفتار سوم: موضع رئالیسم ساختاری تدافعی ۶۲
- گفتار چهارم: موضع رئالیسم ساختاری تهاجمی ۶۴
- گفتار پنجم: موضع رئالیسم بهنجار ۶۶
- گفتار ششم: موضع رئالیسم نئوآلتر ۶۸
- مبحث سوم: لیبرالیسم و مطالعات امنیتی ۷۲
- گفتار نخست: موضع لیبرالیسم کانتی یا ستر ۷۳
- گفتار دوم: موضع لیبرالیسم تجاری (Doux Commerce) ۷۶
- گفتار سوم: نظریه صلح دموکراتیک ۷۹
- گفتار چهارم: موضع نئولیبرالیسم نهادگرا ۸۱
- مبحث چهارم: نظریه بازی‌ها و مطالعات امنیتی ۸۸
- گفتار نخست: بازی‌های استراتژیک گونه و توازن نش ۹۰
- گفتار دوم: بازی‌های گونه گسترده، استقراء وارونه و توازن کامل زیربازی ۹۶
- گفتار سوم: کاربرست نظریه بازی‌ها در مطالعات امنیتی ۱۰۰
- مبحث پنجم: سازه‌انگاری و مطالعات امنیتی ۱۰۸
- گفتار نخست: سازه‌انگاری؛ عقاید مرکزی و مفروض مشترک ۱۰۹

- گفتار دوم: امنیت به مثابه سازه‌ای اجتماعی؛ هویت و هنجارها ۱۱۰
- گفتار سوم: سازه‌انگاری و هویت ۱۱۲
- گفتار چهارم: مذاکره و رقابت ۱۱۷
- گفتار پنجم: ساختار، کارگزار و تغییر ۱۱۹
- گفتار ششم: مکتب کپنهاگ ۱۲۲
- مبحث ششم: مطالعات صلح ۱۲۹
- گفتار نخست: مطالعات صلح؛ یک تاریخچه مختصر ۱۳۲
- گفتار دوم: پروتکل صلح به مثابه علم ۱۳۵
- گفتار سوم: از صلح‌شیمی به مطالعات صلح ۱۳۹
- گفتار چهارم: آینده مطالعات صلح ۱۵۲
- مبحث هفتم: جامعه‌شناسی سیاسی بین‌المللی ۱۵۷
- گفتار نخست: مطالعات امنیتی در روابط بین‌الملل ۱۶۰
- مرزبندی و مرزگشایی معنی امنیت ۱۶۰
- گفتار دوم: از بخش‌های امنیت تا امنیت‌مایی / ردایه: یک موضع سازه‌انگارانه ۱۷۲
- گفتار سوم: آیا امنیتی‌نمایی تنها یک کنش کلامی است، که استثناء را نشان می‌دهد؟ ۱۷۸
- نقش روزمرگی و فناوری ۱۷۸
- مبحث هشتم: مکتب انتقادی ۱۸۴
- گفتار نخست: بازاندیشی امنیت ۱۸۶
- گفتار دوم: نظریه انتقادی ۱۸۹
- گفتار سوم: دولت‌گرایی و دولت‌محوری ۱۹۳
- گفتار چهارم: رویکرد نه‌چندان رئالیستی رئالیسم در قبال «واماندگی دولت» ۱۹۴
- گفتار پنجم: نظریه / عمل ۱۹۶
- گفتار ششم: مکتب ولزی مطالعات امنیتی انتقادی ۱۹۹
- گفتار هفتم: رهایی ۲۰۲

- ۲۰۹..... مبحث نهم: چشم اندازهای فمینیستی
- ۲۱۱..... گفتار نخست: رویکردهای فمینیستی در امنیت بین الملل
- ۲۱۶..... گفتار دوم: زنان، جنسیت و امنیت؛ تأثیر منازعات مسلحانه

بخش دوم - مکتب کپنهاگ

- ۲۲۵..... فصل نخست - بخشها و مناطق
- ۲۲۵..... بوزان و مکتب کپنهاگ
- ۲۲۵..... در آ...
- ۲۲۹..... مبحث نخست: مکتب کپنهاگ؛ زمینه و تاریخچه
- ۲۳۲..... مبحث دوم: سیستم بین الملل
- ۲۳۲..... همه اجزای سیستم بین المللی
- ۲۳۳..... الف) دولت
- ۲۴۳..... ب) ساختار
- ۲۵۴..... مبحث سوم: بخشها
- ۲۵۴..... همه ابعاد امنیت
- ۲۶۵..... مبحث چهارم: مجموعه های امنیتی منطقه ای
- ۲۶۵..... همه سطوح تحلیل در مطالعه امنیت
- ۲۶۶..... بوزان و مناطق
- ۲۷۰..... مجموعه امنیتی منطقه ای به مثابه یک نظریه
- ۲۸۴..... فصل دوم - نظریه امنیتی نمایی
- ۲۸۴..... مبحث نخست: ویور و مکتب کپنهاگ
- ۲۸۸..... مبحث دوم: امنیتی نمایی، هسته مرکزی
- ۲۹۱..... مبحث سوم: نظریه کنش گفتاری؛ زمینه ها و اصول

- ۲۹۲ گفتار نخست: از مور تا راسل
- ۲۹۵ گفتار دوم: ویتگنشتاین، دو نظام فکری متفاوت
- ۳۰۷ گفتار سوم: آستین و سرل، گفتار به مثابه کنش
- ۳۲۲ مبحث چهارم: امنیت به مثابه یک کنش گفتاری
- ۳۲۳ گفتار نخست: نخبگان، حرکت امنیتی‌نمایی
- ۳۲۸ گفتار دوم: کنش گفتاری امنیت و فرآیند امنیتی‌نمایی
- ۳۳۸ گفتار سوم: مخاطب و امنیتی‌نمایی موفق
- ۳۵۱ مبحث پنجم: سیاست امنیتی‌نمایی؛ امنیتی‌زدایی و اصول اخلاقی

پیش‌گفتار

متن پیش‌رو حاصل یک کار پژوهشی طولانی‌مدت است که البته فرایند چاپ آن به دلایل مختلف بیش از فرایند نگارش آن به طول انجامید. با وجود اینکه در سال‌های اخیر متن‌های به‌نسبت پرشماری در این حوزه موضوعی، یعنی مطالعات امنیتی، به چاپ رسیده است و به ویژه بسیاری از متن‌های اصلی مرتبط با مکتب کپنهاگ - که موضوع اصلی این کتاب هم هست - به فارسی ترجمه شده‌اند، کماکان خلأ یک متن تألیفی احساس می‌شود، که علاوه بر معرفی دیسیپلین مطالعات امنیتی و گرایش‌های مختلف در آن، به طور جزئی و دقیق، بنیادهای مکتب کپنهاگ را مورد مذاقه قرار دهد. لازم به ذکر است که عنوان مکتب کپنهاگ به مجموعه‌ای از متفکران از جمله بوزان و اوله و رز املاق می‌شود که در گذشته در انستیتو تحقیقات صلح کپنهاگ (دانمارک) مستقر بوده‌اند. این عزیزان را اولین بار مک سوینی در سال ۱۹۹۶ جعل کرد و پس از آن مورد استفاده قرار گرفت.^۱

می‌دانیم که مکتب کپنهاگ یک نظریه منسجم نیست؛ بلکه نامی است که به تلاش‌های نظری گروهی از اندیشمندان این حوزه با مرکزیت بری بوزان و اوله ویور داده شده است. بنابراین، ترجمه متن‌های مختلفی که در حال حاضر از بوزان و ویور در

^۱ Mc. Sweeney, B. identity and security: Buzan and the Copenhagen

دست است جامعیت لازم برای مخاطب فارسی زبان را ندارد. همچنین این رویکرد ضمن اینکه طی دو دهه اخیر رواج گسترده‌ای هم در داخل ایران و هم در فضاهای آکادمیک خارج از ایران پیدا کرده است، منتقدان بسیاری را در مقابل خود دیده است که بر جنبه‌های گوناگون این رویکرد نظری نقدهای زیادی وارد کرده‌اند. به جز این، بخشی از ره‌بکرد مکتب کپنهاگ، که نظریه امنیتی‌نمایی را در بر می‌گیرد، مبتنی بر مباحث پیچیده‌ای از فلسفه زبان است که آن هم، نه در ایران و نه در خارج از ایران، تا جایی که نو بسند کردن اطلاع دارند، مورد بحث و دقت قرار نگرفته است.

اگر این کتاب در اختیار نسبت به نمونه‌های مشابه داشته باشد، یکی این است که در یک حجم نسبتاً کم، نمایی شامل پراکندگی نظری رسته مطالعات امنیتی به خواننده ارائه می‌دهد و دیگر اینکه مکتب کپنهاگ را، با درک پویایی‌های درونی آن و با رجوع به مبانی فلسفی آن، در قالب یک نظم مشخص و منسجم به دست می‌دهد. انتقادهای وارد بر هر کدام از این بخش‌ها را نیز بیان می‌کند. به این ترتیب، خواننده، در پایان این کتاب، پازل کامل حوزه مطالعاتی مطالعات امنیتی را پیش چشم دارد و در آن میان قطعه مربوط به مکتب کپنهاگ را به طور دقیق درک می‌کند و امکان استفاده از آن را در پژوهش‌های مرتبط به دست خواهد آورد. به ویژه نکته اخیر اهمیت بسیاری دارد؛ چرا که نظریه امنیتی‌نمایی اوله ویور و نظریه مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای بری بوزان در چارچوب مکتب کپنهاگ پتانسیل بسیار بالایی در کاربست در مورد موضوع‌های مهم امنیت بین‌الملل دارند و فهم دقیق و تفکیک شده این نظریه‌ها، می‌تواند دانشجوی و پژوهشگر ایرانی را در این مهم یاری کند.

به این ترتیب کتاب پیش روی شما به سه بخش تقسیم شده است:

بخش نخست شامل مروری گذرا بر مفاهیم کلیدی و رویکردهای مهم حوزه مطالعات منطقه‌ای است. در این بخش به اقتضای جامعیت و پراکندگی موضوع، امکان

نگارش تمام مباحث توسط نویسندگان وجود نداشت و تخصص‌های مختلفی را می‌طلیید. به همین دلیل، تصمیم گرفته شد که قسمت‌هایی از کتاب «درآمدی بر مطالعات امنیتی»^۱ ویراسته پل ویلیامز و تألیف تعدادی از نویسندگان مشهور و صاحب‌نظر در حوزه‌های مختلف، مبنا قرار گیرد و یک ترجمه اقتباسی از این قسمت، برای معرفی کلیت حوزه مطالعات امنیتی، در بخش اول کتاب حاضر قرار گیرد. در این بخش، بنا به اقتضای بخش‌های مختلف، قسمت‌هایی از متن اصلی حذف شده است و آنچه آمده است نیز یک ترجمه وفادار به متن اصلی نیست و تلاش شده است تا با خوانشی آزاد از آن، در دسترس خواننده ایرانی مبنای کار در آن قسمت قرار گیرد. پس از اتمام تدوین کتاب، مشخص شد که پیش از این کل کتاب مورد بحث ترجمه شده و به زبان فارسی در دسترس است، که در هر حال، این مسئله خللی در هدف اولیه ما در این بخش وارد نمی‌کرد.

بخش دوم کتاب به سهم بزرگ در نظریه کتب کپنهاگ اختصاص داده شده است و در قالب مباحث مختلف، مفاهیمی مانند دولت امنیت و منطقه در این نظریه و همچنین نظریه مهم مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای تعریف شده است.

در نهایت، فصل دوم از بخش دوم این کتاب به نوآوری‌های تازه ویور در قالب مکتب کپنهاگ پرداخته است و به طور مشروح و مفصل ابعاد و سقف این نظریه، مبانی فلسفی آن و نقدهای وارد شده بر آن را بیان کرده است. در این فصل، علاوه بر رویکرد مکتب کپنهاگ به نظریه امنیتی نمایی، تغییرات و نوآوری‌های رویکردهای منتقدانی مانند تیری بالزاک هم مورد اشاره و بحث قرار گرفته است.

¹ Security Studies; An Introduction

قبل از مروری مختصر بر تاریخچه و ابعاد نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای، لازم است ابتدا اشاره‌ای به دیدگاه بوزان در خصوص مفهوم منطقه داشته باشیم.

از دید بوزان، منطقه مجموعه‌ای از روابط امنیتی متمایز و قابل توجه در یک زیرسیستم است که بین تعدادی از دولت‌ها وجود دارد که سرنوشت آنان به دلیل نزدیکی جغرافیایی به هم متصل شده است.^۱

اما در خصوص مجموعه امنیتی منطقه‌ای باید گفت ابتدا در چاپ اول کتاب دولت، مردم و هراس بوزان، شکلی گذار از مفهوم مجموعه امنیتی سخن به میان آورده است.^۲ در این چاپ بوزان نظریه کلاسیک مجموعه امنیتی (CTCT) را طرح می‌نماید. در این کوشش بوزان مجموعه امنیتی را گروهی از دولت‌ها قلمداد می‌کند که دل مشغولی‌های امنیتی‌شان به هم گره خورده است. در نتیجه، امنیت ملی هریک از آنها به‌طور منطقی جدای از دیگران امکان توجه، بررسی و مطالعه را ندارد و تشکیل یک مجموعه امنیتی را می‌دهند.^۳ بوزان در تلاش برای تحلیل مسائل امنیتی جنوب آسیا، تئوری کلاسیک مجموعه امنیتی را مورد استفاده قرار داد.^۴

متأثر از تحولات اواخر دهه ۸۰، بوزان به بازتعریف نظریه گذشته خود مبادرت نمود. از آن به بعد مجموعه امنیتی منطقه‌ای (RSCT) رویکرد جدید بوزان در تحلیل مسائل امنیتی منطقه‌ای شد. در توضیح نظریه نوین خود، بوزان همچنان بر ابعاد سیاسی و نظامی تأکید ویژه‌ای داشت. شاید بتوان مدعی شد که نگاه بوزان به مجموعه امنیتی منطقه‌ای اواخر دهه ۹۰ میلادی بلوغ نظری و تئوریک خود را پیدا کرد. بوزان، به‌همراه ویور و دووولد، در کتاب امنیت؛ چارچوب تازه‌ای برای تحلیل^۱ تعریف جدیدی از مجموعه امنیتی منطقه‌ای ارائه می‌دهد که در آن برای اولین بار «فرآیند امنیتی شدن و

^۱ Security: A new farm work for analysis

غیرامنیتی شدن» به عنوان بخش مهمی از سازه نظری جدید مورد توجه قرار می‌گیرد. شاید بتوان ادعا نمود که این کتاب اتصال دو عقبه فکری ویور و بوزان به شمار می‌آید. دوران پس از جنگ سرد وضعیت متفاوتی را رقم زد و تقاضا برای مفهوم‌سازی و تئوری‌پردازی در سطح منطقه‌ای بسیار افزایش پیدا کرد. در این راستا مجدداً بوزان در چاپ دوم کتاب دولت، مردم و هراس تلاش نوینی را برای بازمفهوم‌سازی مجموعه امنیتی به عمل آورد. وی با اختصاص فصل مستقلی برای این موضوع ذیل امنیت منطقه‌ای تلاش نمود تا توجه ویژه‌ای به این موضوع داشته باشد.^۵ در ویراست نخست، بوزان تمرکز اساسی خود را بر «الگوی روابط قدرت» در سطح منطقه‌ای قرار داده بود که در چاپ دوم کتاب، «الگوی انگاره‌ای دولت‌ها» نیز به مباحث قبلی اضافه گردید.

علی‌رغم تغییرات، تعریف مجموعه امنیتی بازسازی شده در ۱۹۹۱ هنوز مشابه آن چیزی است که بوزان در چاپ اول کتاب مورد توجه قرار داده بود. استدلال بوزان بر معرفی ساختار ترکیبی مادی / انگاره‌ای تقریباً در «رون هستی‌شناسی نورالیستی والتزی خلاصه می‌شد. در اواخر دهه ۹۰ میلادی، تئوری‌پردازی در خصوص مجموعه امنیتی منطقه‌ای دچار گرایش‌های متفاوتی گردید. مورگانز رابک با رویکردی اثبات‌گرایانه و مادی تلاش کردند تا نگاهی غیرتفسیری و انگاره‌ای از این مهم را ارائه بدهند. نگاه این دو نویسنده به سطوح منطقه‌ای و بین‌المللی و ارتباط و اتصال این دو سطح در موضوع مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای نیز متفاوت از نگاه بوزان است. به علاوه، از دید آنان دولت‌ها امکان عضویت در چندین مجموعه امنیتی را به طور همزمان خواهند داشت. این نگرش به مجموعه امنیتی منطقه‌ای در مقابل تلاش تئوریک بوزان و ویور قرار دارد. زاویه تئوریک این دو نگاه، با توجه به تلاش‌های متفکران مکتب کپنهاگ در دهه ۹۰ میلادی، گام به گام جدی‌تر می‌شد. نوآوری بوزان و ویور در حوزه‌های

"بخش"، "سطح تحلیل" و "امنیتی-نمایی (الگوی دوستی و دشمنی)" زمینه ارائه تعریف جدیدی از مجموعه امنیتی منطقه‌ای را موجب شد، که در ادامه اختصاراً به آن پرداخته خواهد شد.

در سال ۱۹۹۸ با انتشار کتاب *امنیت: چارچوبی نوین برای تحلیل ویور و بوزان* تلاش داشتند تا نگاهی جدید به مفهوم مجموعه امنیتی منطقه‌ای داشته باشند. در این تلاش نیز، که به عنوان بنیادی‌ترین اثر تفکر کپنهاگ مورد اشاره قرار گرفته است، اولین تلاش موفق برای ارائه نگاهی نو به مجموعه امنیتی منطقه‌ای مورد توجه قرار می‌گیرد. این نگاه جدید بیشتر ریشه در سنت سازه‌انگاری دارد. از همین رو، نگاه «غیرمادی» جانشین نگاه مادی در بازسازی مفهوم مجموعه امنیتی توسط بوزان و ویور می‌شود. در این کتاب، موضوع مجموعه امنیتی منطقه‌ای جایگاهی خاص در تئوری امنیتی شدن پیدا می‌کند و به بخشی از این تئوری تبدیل می‌شود.

این کوشش در سال ۲۰۰۳ با انتشار کتاب *قدرت و قدرت‌ها* صیقل جدیدی به خود می‌گیرد. در این کتاب تلاش شده تا از طریق بررسی موارد مطالعاتی متفاوت، کاستی‌های تئوریک نظریه امنیتی شدن و به تبع آن مجموعه امنیتی منطقه‌ای مرتفع گردد. در سایه این تلاش، مجموعه امنیتی منطقه‌ای تعریف جدیدی (مشابه آنچه در کتاب *امنیت: چارچوب نوین برای تحلیل مورد اشاره قرار گرفت*) به خود گرفته است و ذیل فرآیندهای مهم امنیتی / غیرامنیتی بازتعریف می‌شود. براین اساس، مجموعه‌ای از دولت‌ها - که فرآیندهای مهم امنیتی شدن / غیرامنیتی شدن آنها از ارتباط بسیار تنگاتنگی برخوردار است و در نتیجه حل معضلات امنیتی آنها به شکل منطقی و معقول منفک از یکدیگر امکان‌پذیر نیست - مجموعه امنیتی منطقه‌ای را شکل می‌دهد.^۱

^۱ Buzan, B. and Ole Waever, *Regions and Powers*, Cambridge University Press, 2003, p. 44.

هر مجموعه امنیتی منطقه‌ای تشکیل شده است از ترس (نگرانی) و آرزوهای (امیدواری‌های) دولت‌های گوناگون. همچنین عمده‌ترین فرآیندهای امنیتی شدن و غیرامنیتی شدن در نظام بین‌الملل در مناطق تجلی پیدا می‌کند.

در مقدمه کتاب امنیت؛ چارچوبی نوین برای تحلیل، به دو نگاه کلاسیک و تجدیدنظرشده اشاره شده و تفاوت‌ها و مشابهت‌های هر دو مورد توجه قرار گرفته است. از جمله تفاوت‌ها می‌توان به مجموعه‌های امنیتی همگن و غیرهمگن - که بر محور احتیاج شکل‌گیری امنیتی شدن در یک یا چند بخش قابل تفکیک از هم هستند - اشاره‌ای داشت همچنین بین دو شیوه نگرش کلاسیک و تجدیدنظرشده می‌توان تمرکز بر وجه انگاره‌ای را مشاهده کرد. در حالی که رویکرد سنتی نگاهی عام و غیرتخصصی به نقش‌آفرینی متغیر انگارای ارد، رویکرد تجدیدنظرشده نگاهی مشخص و خاص در قالب «پدیده‌های کلامی» به متغیرهای انگه‌ای دارد. وقتی موضوعی به شکل یک تهدید وجودی خودنمایی کرد، ضرورت به‌کارگیری اقدامات اورژانسی خارج از قواعد متعارف سیاست مشروعیت و موضوعیت پیدا می‌کند. آنچه امروزه از مفهوم مجموعه امنیتی منطقه‌ای فهمیده می‌شود، تقریباً ناشی از این مفهوم است.

بوزان و ویور، در مسیر بلوغ تئوریک مجموعه امنیتی منطقه‌ای، بین سه شکل (توصیفی، پیش‌بینی و بازسازی) از این مفهوم تفاوت قائل شدند کتاب مناطق و قدرت‌ها مدعی است که شاید متعارف‌ترین کارویژه مجموعه امنیتی منطقه‌ای به‌عنوان چارچوبی است که می‌تواند سازمان‌بخش مطالعات تجربی امنیت منطقه‌ای باشد. در این فهم از مجموعه امنیتی منطقه‌ای، روشی برای تولید نظم در میان داده‌های گسترده عینی معرفی می‌گردد. تئوری از این منظر، یک رابطه سیستماتیک بین شرایط داخلی دولت‌ها، روابط بین واحدها در سطح منطقه‌ای، روابط بین مناطق و روابط متقابل بین پویای

منطقه‌ای و قدرت‌های جهانی است. در این راستا، مفروض اساسی تئوری مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای، مداخله قدرت‌های بزرگ در مناطق براساس پوشش‌های بحران‌ها و منازعات منطقه‌ای است. رویکرد پیش‌بینی‌گرایانه در مجموعه امنیتی منطقه‌ای وسیله‌ای برای سناریوسازی و تحلیل آینده‌نگرانه از دگرگونی‌های محتمل خارجی و داخلی هر مجموعه امنیتی منطقه‌ای است.

بهارت^۶ نگرش بازسازی در مطالعه مجموعه امنیتی منطقه‌ای - که بیشترین تأکیدات سازه‌انگاری در آن خود دارد - تأکید می‌کند که مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای از خوشه‌ها و دسته‌ها با زامبیتی شدن در سطوح متفاوت و بین و درون بخش‌های گوناگون تشکیل شده‌اند. در این راستا، گونه‌های متفاوتی از مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای مورد اشاره قرار گرفته‌اند: استاندارد، متمرکز، قدرت بزرگ، ابرمجموعه‌ها، مجموعه‌های جنینی و پیشامجموعه‌ای.

مجموعه امنیتی استاندارد فرم و شکل رستفالی دارد و از ۲ یا چند قدرت در درون خود تشکیل شده است و برنامه امنیتی این مجموعه امنیتی منطقه‌ای، نظامی - سیاسی است. تمامی مجموعه‌های استاندارد، ساختار آنارشیک دارند. در این مجموعه‌های امنیتی، قطب‌بندی عموماً توسط قدرت‌های منطقه‌ای شکل می‌گیرد. در این وضعیت قطب‌بندی منطقه‌ای می‌تواند تک یا چند قطبی باشد، ولی نکته مهم این است که پوشش‌های امنیتی منطقه‌ای تماماً با استیلا و تسلط تنها قدرت منطقه‌ای شکل نمی‌گیرند.

در مجموعه امنیتی استاندارد، الگوی روابط بین قدرت‌های منطقه‌ای فضای عمل قدرت‌های متوسط منطقه‌ای از یک‌سو و مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای از سوی دیگر را فراهم می‌نماید.^۷ مجموعه‌های امنیتی متمرکز می‌توانند اشکال گوناگونی به خود بگیرند. دو نمونه مجموعه امنیتی متمرکز مربوط به وضعیتی است که از یک‌سو ساختار

قدرت تک قطبی باشد و از سوی دیگر تنها قدرت منطقه‌ای، قدرت بزرگ و یا ابرقدرت باشد (روسیه در CIS و ایالات متحده آمریکا در آمریکای شمالی). شکل دیگر مجموعه‌های امنیتی متمرکز دلالت دارد بر وضعیتی که ارتباطات و اتصالات امنیتی منطقه از طریق نهادهای گوناگون و نیز یک قدرت به همدیگر مرتبط شده است.

در مجموعه امنیتی قدرت بزرگ، ساخت قدرت منطقه‌ای دلالت بر حضور بیش از یک قدرت جهانی در مجموعه امنیتی دارد. مجموعه امنیتی قدرت بزرگ باید از نمونه‌های پیشین بنا به دلایلی تمیز داده شود: دلیل اول دلالت بر آثار مستقیم پویای امنیتی این مجموعه بر ادوات قدرت سیستمی و بین‌المللی دارد. دلیل دوم سرریز تحولات این مجموعه امنیتی به مجموعه‌های هم‌مرز، بسیار زیاد و شدید خواهد بود. توضیح اینکه، روابط و پویای امنیتی به‌طور معمول بین مناطق کم و محدود است. اما وجود قدرت‌های بزرگ در یک مجموعه امنیتی این قاعده مهم را تغییر می‌دهد.^۸

رفتار قدرت‌های بزرگ در مجموعه‌های امنیتی، در قالب انفرادی و یا جمعی، موجب شکل‌گیری پویا و ارتباط مستمر و قابل‌ذکر بین‌منطقه‌ای می‌گردد. شدت گرفتن این امر می‌تواند موجب اتصالات عمیق بین مجموعه‌های متفاوت امنیتی گردد و زمینه شکل‌گیری یک «ابرمجموعه» را فراهم آورد. نکته حائز اهمیت این است که پویا و مستمر بودن مکانیزم‌های بین مجموعه‌ای به‌شکلی نیست که بتواند بی‌اگرایی و مسلط بر چهره‌های درون مجموعه‌ای بشود، چون در این صورت مجموعه‌های امنیتی دچار یک انتقال بیرونی و تبدیل به یک مجموعه امنیتی جدید می‌شوند.

ذکر این نکته مهم نیز الزامی است که بحث پیرامون مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای شاید این تصور را القاء نماید که یک سیستم بین‌المللی، الزاماً شکل گرفته از مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای گوناگون است، اما این باور درست نیست. مناطق

جغرافیایی می‌توانند هم به شکل مجموعه امنیتی و هم فاقد این ساخت و قالب امنیتی ظاهر شوند. به عبارتی دولت‌ها از حیث تعلق به مجموعه امنیتی منطقه‌ای می‌توانند یکی از شکل زیر را داشته باشند: عضوی از مجموعه امنیتی منطقه‌ای خاصی باشند، یک دولت (عایق) باشند یا به صورت دولت‌های منفرد و منفک رفتار کنند. تفاوت دولت‌های حائل - که در ادبیات پیشین مورد استفاده قرار می‌گرفته است - با دولت‌های عایق در این است که اولی در مرکز توجه و تمرکز فرآیندهای امنیتی قرار دارد در صورتی که دولت عایق در نقطه پایانی و لبه فرآیندهای امنیتی مستقر است.

مفروض بحرین مجموعه‌های امنیتی منطقه‌ای این است که اعضای مناطق (دولت‌ها) از کارکرد بدیهی و صوری یک عضو سیستم بین‌المللی برخوردارند: استقلال لازم برای تدبیر امور و تنظیم سیاست و همچنین برخورداری از قدرت لازم برای اعمال تصمیم. با در نظر قرار دادن این مفروض می‌توان ادعا شد که در دو حالت، شکل‌گیری مجموعه امنیتی امکان‌پذیر نیست: هم‌پوشانی و ساختار نایافتگی. در وضعیت هم‌پوشانی، یک قدرت بزرگ حضور و نفوذ خود را در یک منطقه با تسکلی مسلط می‌سازد که امکان رفتار معنادار امنیتی از اعضای منطقه را سلب می‌کند. اما در مبحث ساختار نایافتگی، اشاره به شرایط متفاوت در فهم مسئله مهم است:

الف) گاهی دولت‌های محلی و منطقه‌ای توانمندی و قدرت آنچنان محدودی دارند که امکان تسری و گسترش قدرت به حوزه‌های فراتر از مرزهای ملی بسیار اندک است.

ب) انفکاک جغرافیایی (وجود دریاها یا گسترده بین جزایر متفاوت) که تعامل را بین واحدهای گوناگون عملاً محدود می‌کند. در هر دو وضعیت فوق، قابلیت‌های موجود و وضعیت جغرافیایی امکان شکل‌گیری وابستگی متقابل امنیتی بین بازیگران منطقه‌ای را موجب نمی‌شود و طبیعتاً مانع از شکل‌گیری مجموعه امنیتی منطقه‌ای می‌گردد.

در نهایت، نویسندگان تئوری امنیتی‌شدن و مجموعه امنیتی منطقه‌ای تلاش داشته‌اند تا دو شکل دیگر از ساخت‌های امنیتی منطقه‌ای را مورد اشاره قرار دهند. نخست، زمانی که پتانسیل لازم در مجموعه روابط امنیتی دو جانبه در سطح منطقه‌ای وجود دارد، ولی این پتانسیل نیاز به زمان دارد تا بتواند به فعلیت برسد. در این صورت، شرایط «پیشامجموعه امنیتی» به وجود می‌آید. دوم، شرایطی است که در آن، مقدمات لازم وابستگی امنیتی متقابل شکل گرفته و امکان این وجود دارد که یک مجموعه امنیتی را از مجموعه‌های دیگر متمایز نمود، ولی هنوز پوشش‌های جمعی و منطقه‌ای از استمرار و قدرت لازم برخوردار نیست. به این شرایط مجموعه امنیتی جنینی اطلاق می‌شود.

به‌هرحال، جد از نقش چارچوب تحلیلی، مجموعه امنیتی منطقه‌ای می‌تواند به‌عنوان ابزاری برای تولید سناریوهای تحلیل نیز مورد استفاده قرار گیرد. از این مسیر می‌توان به ارائه احتمالات معین تحت شرایط مشخص نائل آمد. اگر به‌طور عام مطالعات مربوط به آینده را به دو بخش معرفی «احتمالات واقعی»^۱ و یا «نمونه‌های ایده‌آل و آرمانی»^۲ تقسیم کنیم، رویکرد مجموعه امنیتی منطقه‌ای در پی تمرکز بر احتمالات واقعی است. مجموعه امنیتی منطقه‌ای می‌تواند، با توجه به مفروضات و محدودیت‌ها، ساخت سیستم بین‌المللی، انواع احتمالاتی را فهرست کند که یک منطقه خاص می‌تواند شاهد باشد.^۱ آنچه در فصل آخر این کتاب مورد توجه قرار گرفته است، پیوند با تلاش بوزان و ویور در سال ۲۰۰۳، برای ارائه‌نهایی‌ترین گام در تکمیل و نهایی‌سازی نظریه مجموعه امنیتی منطقه‌ای است.^۲ در این گام "کنش‌زبانی" به عنوان عنصری بنیادین به‌سازه نظری قبلی اضافه می‌گردد. این امر تحولی بنیادین در فهم امنیت را بوجود می‌آورد.

¹ Ideal types

² Actual possibilities